

Σκέψεις για την ανάγκη επαναπροσδιορισμού της έννοιας της ανάπτυξης και της προόδου από τη σκοπιά της φιλοσοφίας και της κοινωνικής οικολογίας.

Ευθ.Παπαδημητρίου, Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Όποιος ασχολείται με ζητήματα σχετικά με την ανάπτυξη και το περιβάλλον διαπιστώνει εύκολα την αίσθηση αμηχανίας και αβεβαιότητας των συμπολιτών του για την δυνατότητα της κοινωνίας μας να βγει από τα μεγάλα περιβαλλοντικά αδιέξοδα που αντιμετωπίζει και που τείνουν να λάβουν καταστροφικές για τον πλανήτη και τις μελλοντικές γενιές διαστάσεις. Παράλληλα πλατιά διαδεδομένη είναι και η πεποίθηση ότι όλοι είμαστε επαρκώς ενημερωμένοι για τα περιβαλλοντικά προβλήματα που υπάρχουν σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο. Οι δυσκολίες αρχίζουν όταν προσπαθήσουμε να πάρουμε απαντήσεις για τα γενεσιουργά αίτια των προβλημάτων.

Όλοι συμφωνούν ότι τα μεγάλα οικολογικά προβλήματα που δημιουργήθηκαν τους τελευταίους δύο αιώνες οφείλονται στην ραγδαία εκβιομηχάνιση και την συχνά αλόγιστη χρήση των φυσικών πόρων για τις ανάγκες παραγωγής αγαθών. Με αυτό τον τρόπο αναπόφευκτα η Οικονομία και η Οικολογία έγιναν αντιθετικοί πόλοι της νεωτερικής κοινωνίας που ονειρευόταν την κοινωνική πρόοδο και την ανάπτυξη με κάθε τρόπο.

Το ιδεολόγημα της προόδου που κυριάρχησε στο δυτικό κόσμο και καλλιεργήθηκε από την φιλοσοφία του Διαφωτισμού του 18ου αιώνα, συνεχίζει να είναι παρόν και να αναπαράγεται με διάφορους τρόπους. Ο συνήθης σχηματικός τρόπος αναπαράστασης αυτής της ιδέας δίνεται με την γραμμικότητα που έχει μια ορισμένη κατεύθυνση, την οποία επιβάλλει το ανθρώπινο πνεύμα στην Ιστορία. Ανεξάρτητα από τις κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές που παρεμβλήθηκαν οι έννοιες της προόδου και της ανάπτυξης συνέχισαν να ισχύουν στο σύγχρονο κόσμο τόσο ως σύνθημα όσο και ως αντικείμενο της επιστήμης και της κυρίαρχης ιδεολογίας και πολιτικής.

Τα θέματα αυτά συνδέονται με την πρόσφατη συζήτηση για τη Νεωτερικότητα, τη διαλεκτική του Μεταμοντέρνου και τον ισχυρισμό για το τέλος της Ιστορίας. Κατά μια άποψη η Νεωτερικότητα είναι ένα ημιτελές πρόγραμμα χειραφέτησης το οποίο εκδηλώθηκε ιστορικά για πρώτη φορά στον 17ο αιώνα και συνεχίστηκε κατά την περίοδο του Διαφωτισμού του 18ου αιώνα. Τότε διαφοροποιήθηκε σε μια ρομαντική-λογοτεχνική κατεύθυνση και σε μια θετικιστική-επιστημονική. Θα μπορούσε να συνδέσει κανείς τη Νεωτερικότητα με τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής. Όμως χωρίς να αμφισβητείται το κοινωνικό θεμέλιο της Νεωτερικότητας, δηλαδή ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής, η ίδια η Νεωτερικότητα έχει πολλές όψεις και διαστάσεις και μοιάζει να είναι περισσότερο μια κατηγορία μεταπολιτική και φιλοσοφική παρά οικονομική.

Έτσι την έβλεπαν άλλωστε οι διανοητικοί έκφραστες της ανερχόμενης αστικής τάξης του 17ου και 18ου αιώνα που ονειρεύονταν να χειραφετηθούν από τα δεσμά της αμάθειας και των προκαταλήψεων και να δοκιμάσουν τις δυνάμεις τους αποκρυπτογραφώντας το μεγάλο βιβλίο της φύσης, που πίστευαν ότι είναι γραμμένο στα Μαθηματικά. Στην αρχή των Νεωτέρων χρόνων ο Descartes και ο Bacon ονειρεύονται, με τη βοήθεια της μεθοδικής συστηματικής επιστημονικής έρευνας, νέες ανακαλύψεις και εφευρέσεις που θα επέτρεπαν την καταπολέμηση των ασθενειών, της φτώχειας και της ανελευθερίας των ανθρώπων. Τα πορίσματα των ερευνών τους ήθελαν να τα θέσουν στην υπηρεσία όλων των ανθρώπων.(1) επρόκειτο για ένα πρόγραμμα παγκόσμιας χειραφέτησης, με τη βοήθεια της επιστήμης και της τεχνικής, που έφερε μέσα του από την αρχή στοιχεία που έκαναν αδύνατη την ολοκλήρωσή του. Το σχέδιο αυτό επιχειρήθηκε να θεμελιωθεί στο Λόγο και στην Ιστορία, που θα έπαιρναν τη θέση των παραδοσιακών θρησκευτικών δοξασιών και αυθεντιών. Όμως ο Λόγος, όπως υλοποιήθηκε στην επιστήμη και την τεχνική, επιχειρεί κατά κανόνα αυθαίρετες επιλογές, αποκόπτοντας από την σφαιρικότητα της εμπειρίας ένα τμήμα της, το οποίο ποσοτικοποιείται για να μαθηματικοποιηθεί στη συνέχεια. Από την άλλη τα κύματα της Ιστορίας απεδείχθη ότι μπορούν ανά πάσα στιγμή να αναστραφούν και να οδηγήσουν σε μηδενιστικές απογοητεύσεις τους ίδιους τους πρωτεργάτες της.

Η σημερινή κατάσταση του πλανήτη δείχνει καθαρά την αναντιστοιχία του ανθρώπου προς τα έργα του, την γενικευμένη ανθρώπινη κατάσταση που αποδεικνύει ότι δεν βρίσκεται στο ύψος της εξωανθρώπινης διάστασης του. Αυτό συμβαίνει επειδή όπως φαίνεται υπάρχει αναντιστοιχία των δικών του ανθρωπολογικών δυνατοτήτων και των αντικειμενικών δυνατοτήτων του κόσμου της

τεχνικής(2) Οι άνθρωποι δεν βρίσκονται στο ύψος της τελειότητας των δημιουργμάτων τους, τα οποία δεν είναι σε θέση να τα ελέγξουν υπεύθυνα. Παρόλα αυτά συνεχίζουν να κατασκευάζουν, ότι είναι τεχνικά δυνατόν να γίνει, αδιαφορώντας για τις μακροχρόνιες συνέπειες των παρεμβάσεων τους στο φυσικό και το ανθρωπογενές περιβάλλον.(3)

Η έννοια της προόδου δεν εξυμνήθηκε μόνο κατά το 18ο και 19ο αιώνα, αλλά και στον αιώνα μας. Η οικονομική αύξηση όλων των μεγεθών, της ζήτησης και της παραγωγής, η εμπορευματοποίηση των πάντων, μαζί με την αύξηση του κατά κεφαλήν ακαθάριστου εθνικού εισοδήματος, πιστεύεται ότι αποτελούν ικανοποιητικούς δείκτες προόδου και βιομηχανικής ωριμότητας, σε αντιδιαστολή προς τις χώρες του Τρίτου κόσμου, οι οποίες χαρακτηρίζονται ως “καθυστερημένες”, στο δρόμο της ανάπτυξης, “υπανάπτυκτες”, αφού η περίφημη οικονομική αύξηση αργεί να εμφανιστεί ή προχωρεί με συγκριτικά πολύ βραδείς ρυθμούς.(4)

Η ιδέα της προόδου δεν ήταν αυτονόητη μόνο για τη νεο - κλασική οικονομική θεωρία, και τους φιλελεύθερους που θεωρούν ότι η ιδέα της προόδου έδωσε τα ιδεολογικά ερείσματα για την υπέρβαση του φεουδαλισμού και τη μετάβαση στον καπιταλισμό, αλλά και για τους μαρξιστές, οι οποίοι έβλεπαν την πρόοδο ως αναπότρεπτη τάση της κοινωνικής και ιστορικής πορείας, πιστεύοντας ότι το μέτρο της προόδου είναι υλικό και συναρτάται με τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, με τη βοήθεια της πανάκειας της επιστημονικής - τεχνολογικής προόδου.

Ο Μαρξισμός παρόλο που διέθετε τα εννοιολογικά και μεθοδολογικά εφόδια για τη συστηματική μελέτη της συγκρότησης της αναπαραγωγής και της ανάπτυξης των κοινωνιών, με ολιστικό τρόπο, τελικά κατέληξε σε έναν οικονομικό αναγωγισμό και σε μια παραμέληση της πολιτικής και πολιτιστικής σφαίρας και σε μίαν ειδωλολατρεία της επιστήμης ως άμεσης παραγωγικής δύναμης και της τεχνικής ως υλοποιημένης γνώσης, δυνάμεις που θα αρκούσαν, όπως πίστευαν, για την επίτευξη αναπτυξιακών αλμάτων, σε μίαν οικονομία κεντρικά σχεδιασμένη.(5) Για όλους τους παραπάνω λόγους δεν θα πρέπει να ξενίζει η έντονη αντίδραση, όχι μόνο από την πλευρά των νεοφιλελευθέρων αλλά και από εκείνη των μαρξιστών της ορθοδοξίας, στην κριτική του αναπτυξιακού ιδεολογήματος, που ασκήθηκε τόσο διεθνώς όσο και στη χώρα μας, από οικολογική κυρίως σκοπιά, με τρόπο που έθετε εκ νέου το πρόβλημα των οικολογικών ορίων της ανάπτυξης και το αίτημα επαναθεμελίωσης της κοινωνίας πάνω σε μίαν άλλη βάση.(6)

Σήμερα, σε μιά εποχή διεθνοποίησης της αγοράς και παγκοσμιοποίησης των περιβαλλοντικών προβλημάτων της ανθρωπότητας, με συνεχώς διευρυνόμενο το χάσμα μεταξύ Βορρά και Νότου, έχει αρχίσει από πολλές πλευρές να αμφισβητείται σοβαρά το μοντέλλο “της οικονομίας της ανάπτυξης” και να συσχετίζεται για πρώτη φορά όχι μόνο με θέματα ποιότητας ζωής, αλλά και με την αμφισβήτηση του υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου, στην κατεύθυνση αναζήτησης νέων οικονομικών, πολιτικών και γενικότερα δημοκρατικών δομών που να επιτρέπουν εναλλακτικές προσεγγίσεις μιας πιά “κατάλληλης ανάπτυξης” (appropriate development).

Κατά μίαν άλλη άποψη το πρόβλημα δεν είναι πρόβλημα “ανάπτυξης” αλλά “δημοκρατίας” και σχέσεων εξουσίας και δεν είναι απλώς ζήτημα αλλαγής ιδεών και των συναφών αξιών. (7) Πολλοί μελετητές του προβλήματος, κυρίως από τη σκοπιά της κοινωνικής οικολογίας, ζητούν έναν επαναπροσδιορισμό της έννοιας της ανάπτυξης, ασκώντας με αυτόν τον τρόπο δριμεία κριτική στο κυρίαρχο αναπτυξιακό μοντέλλο και τις υπόρρητες παραδοχές του.(8)

Η συμβατική αντίληψη για την ανάπτυξη που είναι πολύ πλατιά διαδεδομένη και στην Ελλάδα, ταυτίζει την οικονομική μεγέθυνση (growth) με την ανάπτυξη (development), θεωρώντας ως δείκτη της οικονομικής ανάπτυξης και τελικά της προόδου την κίνηση του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος (ΑΕΠ), οπότε το κατά κεφαλήν ΑΕΠ μετατρέπεται σε μέτρο του βιοτικού επιπέδου. Σήμερα, όμως, γνωρίζουμε ότι η αύξηση της οικονομικής παραγωγής, η μεγιστοποίηση των επενδύσεων και των πωλήσεων αγαθών, όταν αποτελούν τον αποκλειστικό στόχο της αναπτυξιακής προσπάθειας, μπορεί να σημαίνουν την ίδια στιγμή επιδείνωση της ποιότητας ζωής, για τα πλατύτερα και οικονομικά ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα, όταν π.χ. το παραγωγικό δυναμικό της χώρας κατευθύνεται στην παραγωγή αγαθών που είναι προσιτά μόνο στους πλούσιους.(9)

Η οικονομική μεγέθυνση, η αύξηση του όγκου της οικονομίας, η συνολική ποσότητα εμπορευμάτων και το μέγεθος του επιχειρηματικού κέρδους δεν είναι πράγματα ταυτόσημα με την ανάπτυξη ολόκληρης της κοινωνίας. Σε κάθε κοινωνία εκτός από την οικονομία υπάρχει και το πολιτικό σύστημα, το πολιτιστικό σύστημα, οι διάφορες κοινωνικές ρυθμίσεις και δομές καθώς και η γεωγραφία και η οικολογία της χώρας. Η “κατάλληλη ανάπτυξη” θα όφειλε να ασχολείται με την ισόρροπη αντιμετώπιση όλων αυτών των τομέων, ώστε να γίνει δυνατή η ικανοποίηση των

πραγματικών αναγκών του πληθυσμού και όχι μόνο των στρωμάτων που διαθέτουν αγοραστική δύναμη.(10)

Σήμερα γνωρίζουμε ότι χρειάζεται να ορίσουμε εκ νέου την ανάπτυξη. Τόσο η οικολογική όσο και η κοινωνική κρίση που αντιμετωπίζουμε σε εθνικό και σε πλανητικό επίπεδο, είναι αποτέλεσμα του κυρίαρχου αναπτυξιακού μοντέλου και της ποσοτικής αντίληψης για την ανάπτυξη. Μια οικολογικά σώφρων κοινωνία θα έδινε έμφαση στην έννοια της ποιότητας αντί για την ποσότητα και θα αξιοποιούσε τις πολιτιστικές και άλλες ιδιαιτερότητες της με την ενεργοποίηση των πολιτών, που θα πρέπει να συμμετέχουν και να ελέγχουν την αναπτυξιακή διαδικασία.(11)

Η συνειδητοποίηση αυτής της ανάγκης ενός άλλου τρόπου ανάπτυξης εμποδίζεται άμεσα ή έμμεσα από τους οικονομικούς και πολιτικούς κύκλους που βλέπουν κοντόφθαλμα το προσωπικό τους συμφέρον να ικανοποιείται π.χ. με έργα μεγάλης κλίμακας που στηρίζονται σε μεγάλη εισροή κεφαλαίων αδιαφορώντας για τις συνέπειες και τον αντίκτυπο αυτών των έργων και μορφών ανάπτυξης επάνω στη ζωή των ανθρώπων και των οικοσυστημάτων. Οι στατιστικοί αριθμοί και τα ποσοτικά κριτήρια αύξησης π.χ. της παραγωγικότητας, του ΑΕΠ ή του κατά κεφαλήν εισοδήματος, δεν μας πληροφορούν καθόλου για το τι σημαίνει αυτού του είδους η ανάπτυξη για τη ζωή των ανθρώπων, επειδή η οικονομική παράμετρος είναι απλώς μια από τις συνιστώσες για μια ποιοτικά καλύτερη ζωή. Η ευημερία ενός λαού προϋποθέτει σίγουρα ένα ορισμένο βαθμό οικονομικής ασφάλειας αλλά εξαρτάται περισσότερο και από άλλους ποιοτικούς παράγοντες, όπως είναι η αίσθηση κοινωνικής ασφάλειας, πολιτιστικής συνοχής και υπερηφάνειας, το αίσθημα του ανήκειν σε μια κοινότητα αξιών, με δεσμούς προσωπικούς, συγγενικούς, φιλικούς, σε συνθήκες κοινωνικής αλληλεγγύης.

Όλα αυτά σημαίνουν ότι όλες αυτές οι ποιοτικές πλευρές της κοινωνικής ζωής δεν πρέπει να υποτάσσονται στην εργαλειακή λογική της οικονομικής σκέψης. Σε μια αληθινά αξιοβίωτη, αυθεντική ανάπτυξη οι ποιοτικές πλευρές της ζωής θα πρέπει να έχουν τα πρωτεία και τα οικονομικά ζητήματα θα πρέπει να ξαναγυρίσουν κάτω από τον έλεγχο της κοινωνίας, όπως ήταν επί τόσους αιώνες. Αυτή η έννοια της ανάπτυξης προϋποθέτει την ενεργό συμμετοχή των πολιτών για την αναζήτηση βιώσιμων, εναλλακτικών λύσεων στα μεγάλα πλανητικά προβλήματα που αντιμετωπίζει σήμερα η ανθρωπότητα.

Η παγκόσμια περιβαλλοντική κρίση και η γενικευμένη ανησυχία της κοινής γνώμης για το μέλλον ωδήγησε αναπόφευκτα στην εμφισβήτηση παλαιότερων πολιτικών προγραμμάτων και στην δημιουργία νέων προσεγγίσεων, μελέτης και πολιτικής ανάλυσης και πολιτικών προσανατολισμών της σύγχρονης οικοπολιτικής σκέψης. Η περιβαλλοντική κρίση, ήδη στις αρχές της δεκαετίας του '60 θεωρήθηκε πιο πολύ ως μια κρίση συμμετοχής και διανομής παρά ως μία συνειδητοποίηση ότι υπάρχουν οικολογικά όρια στην ανάπτυξη, τα οποία δεν θα πρέπει να υπερβούμε.

Αργότερα κατά τη δεκαετία του '70 δυνάμωσε η αμφισβήτηση της βιομηχανικής κοινωνίας, της τεχνολογίας και της ληστρικής σχέσης του ανθρώπου με τη φύση. Τα προβλήματα της βιομηχανικής κοινωνίας αποδόθηκαν στην κυριαρχία της τεχνοκρατικής ορθολογικότητας χωρίς να αμφισβητηθεί ακόμη ο ανθρωποκεντρισμός της κυρίαρχης ιδεολογίας που χαρακτήριζε τη σχέση της ανθρώπινης κοινωνίας με τη φύση γενικότερα.(12) Οι διανοητές της Νεάς Αριστεράς της εποχής εκείνης ενδιαφέρονται για διεύρυνση της δημοκρατικής συναίνεσης, την καλύτερη χρήση της επιστήμης και της τεχνικής για την απελευθέρωση των ανθρώπων από την φτώχεια και την κοινωνική ανισότητα.(13)

Τη συζήτηση για τα “Όρια της ανάπτυξης” και το “Πρόγραμμα για την επιβίωση” (14) τη διαδέχτηκε η αναζήτηση διεξόδων και μια μεγάλη φιλολογία για την ανάγκη αλλαγών σε αξίες και θεσμούς που θα ήταν σε θέση να αποτρέψουν οικολογικές και κοινωνικές καταστροφές στο ορατό μέλλον. Μια μελέτη της εποχής της προεδρίας Τζ. Κάρτερ στην Αμερική προέβλεπε τα εξής: “Αν οι σημερινές τάσεις συνεχιστούν, ο κόσμος το 2000 θα είναι περισσότερο πολυάνθρωπος, περισσότερο μολυσμένος, λιγότερο σταθερός οικολογικά και περισσότερο ευάλωτος στην αποδιοργάνωση από ότι είναι ο κόσμος που ζούμε σήμερα... Παρά την αύξηση στην υλική παραγωγή, οι λαοί του κόσμου θα είναι φτωχότεροι, από πάρα πολλές απόψεις, από ότι είναι σήμερα.” (15)

Οι προβλέψεις επαληθεύτηκαν μεν αλλά η διεξοδος σε μιαν άλλη κοινωνία που να πετύχει την ισόρροπη ανάπτυξη με σεβασμό στον άνθρωπο και τη φύση δεν ήταν εύκολο φαίνεται να βρεθεί. Στην συζήτηση που ακολούθησε επιστρατεύτηκε τόσο η πολιτική θεωρία όσο και η φιλοσοφία. Αναζητήθηκαν τα σταθερά ανθρώπινα χαρακτηριστικά, η περίφημη “ανθρώπινη φύση”, ώστε να βρεθούν τρόποι είτε αυτοπεριορισμού των ανθρώπων είτε εξωτερικού εξαναγκασμού τους σε εγκράτεια κατά την επιδίωξη του προσωπικού τους οφέλους. Επιτρατεύτηκαν οι θεωρίες του Τ.

Hobbes και του J. Locke και οι θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου για την κατ'αναλογία διατύπωση ενός νέου "οικολογικού συμβολαίου" που θα εγγυάται τον αυτοπεριορισμό και την αρμονική συμβίωση των ανθρώπων σε ειρήνη με την υπόλοιπη φύση.

Τους προβληματισμούς και τις προτάσεις της σχολής της επιβίωσης τις διαδέχτηκε, στις αρχές της δεκαετίας του '80, η σχολή της χειραφέτησης, η οποία δεν αρκέστηκε στους προβληματισμούς για τα φυσικά όρια της ανάπτυξης αλλά προχώρησε σε γενικότερη αμφισβήτηση της έννοιας της υλικής προόδου και της τεχνολογικής αισιοδοξίας για να προτείνει μια στροφή από μια ποσοτική αντίληψη των πραγμάτων σε μια ποιοτική βελτίωση της κοινωνίας στα πλαίσια μιας ολικής κριτικής στον βιομηχανισμό. (16) Η περιβαλλοντική κρίση θεωρήθηκε ως η "πεμπουσία της κρίσης του καπιταλισμού", και ως μια κρίση πολιτισμού με την ευρύτερη σημασία του όρου που περιλαμβάνει το σύνολο των ιδεών, των αξιών και των κοινωνικών πεποιθήσεων που καθορίζουν τις κοινωνικές μας πρακτικές.

Οι θεωρητικές αναζητήσεις των οικολόγων συναντήθηκαν στη συνέχεια με τις αναζητήσεις των νέων κοινωνικών κινημάτων που ενδιαφερόντουσαν για την ειρήνη, τα κοινωνικά δικαιώματα, τη βοήθεια προς τον Τρίτο Κόσμο, και τη χειραφέτηση από την ιδεολογία της κυριαρχίας στη φύση και στην κοινωνία.

Οι θεωρητικοί της οικοπολιτικής χειραφέτησης αμφισβητούν και αντιστρατεύονται όλες τις σημερινές σχέσεις εξουσίας, είτε αυτές βασίζονται στην τάξη που κάποιος ανήκει, στο γένος, στη φυλή ή την εθνικότητα και οραματίζονται μια οικολογικά βιώσιμη και δημοκρατική κοινωνία. Δεν είναι τυχαίο ότι οι θεωρητικοί της χειραφέτησης άσκησαν κριτική τόσο στο Φιλελευθερισμό όσο και στον ορθόδοξο Μαρξισμό. όσον αφορά στις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων όσο και για τη σχέση ανάμεσα στους ανθρώπους και στην υπόλοιπη φύση.

Στην κλασική φιλελεύθερη σκέψη (J. Locke, A. Smith) αναζητήθηκαν οι ρίζες της ιδεολογίας της κυριαρχίας πάνω στον μη ανθρώπινο κόσμο. Για τον Locke η γη δώθηκε στους ανθρώπους για την "υποστήριξη και τη διευκόλυνση της ύπαρξής τους". Η διαδικασία συσσώρευσης αγαθών ταυτίστηκε με την ελευθερία και την προσωπική αναζήτηση της ευτυχίας. Σ'αυτά τα πλαίσια ο μη ανθρώπινος κόσμος αντιμετωπίζεται ως απλό μέσον για την εξυπηρέτηση των ανθρώπινων ατομικών σκοπών. Για το λόγο αυτό οι θεωρητικοί της οικοπολιτικής χειραφέτησης θεωρούν τους κλασικούς φιλελευθερούς υπερασπιστές του ατομικισμού, της οικονομικής ελευθερίας, του δικαιώματος της ιδιοκτησίας, της ελευθερίας των συμβάσεων και της αγοράς, ως τους ιδεολογικούς υπεύθυνους της τραγικής κατάστασης του πλανήτη.

Παράλληλα με την κριτική στον κτητικό ατομικισμό του φιλελευθερισμού διαπιστώνοντας την οικολογική υποβάθμιση της Ανατολικής Ευρώπης καταγγέλουν το ίδιο επεκτατικό ήθος, τον ανθρωποκεντρισμό και την υποτίμηση του μη ανθρώπινου κόσμου από τους ορθόδοξους μαρξιστές που έβλεπαν το πέραςμα στην κοινωνία της αφθονίας αναπόφευκτο, με τη βοήθεια α της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, της επιστήμης και της τεχνικής. Κρίνοντας και τα δύο μεγάλα ρεύματα της νεώτερης πολιτικής φιλοσοφίας του Φιλελευθερισμού και του Μαρξισμού καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι και οι δύο είναι ακατάλληλες για τη θεωρητική θεμελίωση μιας οικολογικά φιλικής κοινωνίας.

Η αμφισβήτηση του ανθρωποκεντρισμού και της ιδεολογίας της κυριαρχίας και του μετασχηματισμού της φύσης, ως μέσου για την ανθρώπινη αυτοπραγμάτωση, ωδήγησε την οικολογική χειραφετητική σκέψη προς τον οικοκεντρικό προσανατολισμό που αναγνωρίζει αξία στον μη ανθρώπινο κόσμο, ανεξάρτητη από τον άνθρωπο που οφείλει να επανεξετάσει τη θέση του στη φύση και τις απόψεις του για την τεχνολογική ορθολογικότητα και την οικονομία της ανάπτυξης.(17) Παρόλο που το οικοκεντρικό ρεύμα δεν διαθέτει μια ολοκληρωμένη πολιτική πρόταση διεξόδου από τα σημερινά οικολογικά αδιέξοδα, προς μια κοινωνικά δίκαιη και οικολογικά βιώσιμη μεταβιομηχανική κοινωνία, η κριτική που ασκεί στους υπάρχοντες κοινωνικούς και πολιτικούς θεσμούς υπήρξε πολύτιμη για την οικοφιλοσοφική σκοπιά προσέγγισης των σύγχρονων πλανητικών προβλημάτων, για τις προσπάθειες περιφρούρησης της βιολογικής ακεραιότητας του πλανήτη και την αναζήτηση νέων, διαφορετικών δυνατοτήτων δημιουργικής διεξόδου και επαναπροσανατολισμού της κατεύθυνσης της ανάπτυξης που θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως μια συνεχώς ελεγχόμενη και βελτιούμενη διαδικασία και όχι ως απλή μέθοδος για ακριτη αύξηση της παραγωγής.

Κάποιοι αισιόδοξοι πιστεύουν ότι δεν είναι αδύνατος ο σχεδιασμός μιας πολιτικής που να προάγει τη διατηρήσιμη ανάπτυξη σε εθνικό επίπεδο. Εκεί που τα πράγματα γίνονται πιο δύσκολα είναι τα προβλήματα σε πλανητικό επίπεδο για τα οποία δεν υπάρχουν οι μηχανισμοί επιβολής

λύσεων σε περιβαλλοντικά προβλήματα. Το πρόβλημα της ανάπτυξης είναι συναρπαστικό αλλά και δύσκολο στην προσέγγισή του. Η Οικονομική της ανάπτυξης (18) στις μέρες μας προσπαθεί για το λόγο αυτό να διακρίνει ανάμεσα στις απλώς μεταβατικές από τις πραγματικά μόνιμες όψεις της ανάπτυξης. Αναζητεί τις δυνάμεις που αποτελούν το υπόβαθρο της οικονομικής αλλαγής οι οποίες είναι δύσκολο να παρατηρηθούν συγχρονικά, αλλά μπορεί να φανούν ικανές να μεταβάλλουν το βιοτικό επίπεδο μιας χώρας σε δύο ή τρεις γενιές.

Η Οικονομική της ανάπτυξης για να κατανοήσει το φαινόμενο της ανάπτυξης χρησιμοποιεί εκτός από τα θεωρητικά εργαλεία της κλασσικής και νεοκλασσικής οικονομικής, τις εμπειρικές μελέτες από θεωρητικούς και ιστορικούς της οικονομίας και εξετάζει διεξοδικά το πολιτικό και θεσμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο πραγματοποιείται η ανάπτυξη, επειδή για την ανάπτυξη όπως και για την υπανάπτυξη δεν ευθύνεται κάποιος μοναδικός παράγοντας, ούτε φαίνεται να υπάρχει κάποια μοναδική και γενικεύσιμη πολιτική η οποία θα μπορούσε να θέσει σε λειτουργία την πολυσύνθετη και διαλεκτική διαδικασία της ανάπτυξης.

Σήμερα αποτελεί κοινό τόπο ότι η ανάπτυξη δεν είναι μόνο οικονομική μεγέθυνση, επηρεάζεται από το πολιτικό θεσμικό πλαίσιο, τους θεσμούς, τις αξίες και τον πολιτισμό μιας κοινωνίας.(19) “Ο πολιτισμός κάθε κοινωνικής ομάδας και κάθε έθνους χαρακτηρίζει σε κάθε ιστορική περίοδο το επίπεδο ανάπτυξης τους στα πεδία της επιστήμης και της τεχνολογίας, της παιδείας, των γραμμάτων και των τεχνών, των ιδεών, της φιλοσοφίας, της ηθικής και των σχετικών θεσμών γενικότερα, όπως πάντα σχετίζονται, αλληλεξαρτώνται και αλληλεπιδρούν με τις αξίες, τον τρόπο και τις σχέσεις παραγωγής, διανομής και κατανάλωσης των υλικών αγαθών”.(20)

Μια τέτοια συνεκτική προσέγγιση του αναπτυξιακού φαινομένου οδηγεί αναπόφευκτα στην διαπίστωση της ανάγκης μιας διεπιστημονικής, ολιστικής διερεύνησης της κοινωνικής και οικονομικής πραγματικότητας και των αξιακών και πολιτισμικών δεδομένων της κάθε χώρας για να είναι δυνατός ο βάσιμος οραματισμός ενός πραγματικά βιώσιμου και αξιοβίωτου μέλλοντος, με τη δημιουργία νέων πολιτικών δομών νέων κοινωνικών θεσμών και ενός νέου οικονομικού και τεχνολογικού σχεδιασμού που να βλέπει την οικονομία ως μέσον και όχι ως σκοπό, που να είναι σε θέση να εξυπηρετεί την ευημερία της ανθρωπότητας και να σέβεται το φυσικό περιβάλλον, προσβλέποντας σε μια κοινωνία καλύτερη από τις σημερινές αγοραίες.

Στη σύγχρονη οικολογική συζήτηση, σχετικά με τη στρατηγική μετάβασης σε μια οικολογική κοινωνία, έχουν διατυπωθεί πολλές προτάσεις τόσο για στρατηγικές αλλαγής τρόπου ζωής όσο και για στρατηγικές που αποβλέπουν στη δημιουργία ενός νέου δημόσιου χώρου και μιας νέας πολιτικής πρακτικής, σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο. Τα αίτια που οδήγησαν στη σημερινή οικολογική αποσύνθεση και την οικονομική και περιβαλλοντική κρίση θα πρέπει να αποδοθούν στα ίδια τα θεμέλια της οικονομίας της ανάπτυξης και την αυξανόμενη συγκέντρωση δύναμης στα χέρια κάποιων κοινωνικών ομάδων και οργανισμών που αποφασίζουν για την κατεύθυνση και το ρυθμό της ανάπτυξης. Σήμερα γνωρίζουμε ότι το αίτημα της αυτονομίας του ατόμου είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί μόνο στα πλαίσια μιας δημοκρατίας στην οποία οι πολίτες θα μπορούν να συμμετέχουν στη λήψη των αποφάσεων και την εφαρμογή τους, σε μια Πολιτεία στην οποία η πολιτική και η οικονομική εξουσία θα είναι ίσα κατανεμημένη μεταξύ των ενεργών πολιτών.

Σημειώσεις

1. Βλ. στο κλασσικό έργο του Descartes : “Λόγος περι της μεθόδου”, Αθήνα 1976, εκδ. Παπαζήση, σελ.56. Επίσης το έργο του Bacon: “Νέα Ατλαντίδα”, εκδ. Ηριδανός, σελ.51, 64.
2. Βλ. σχετικά το συλλογικό τόμο των Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, J. Randers, “Πέρα από τα όρια. Αντιμετωπίζοντας την παγκόσμια κατάρρευση. Οραματιζόμαστε ένα βιώσιμο μέλλον”., Ελληνική έκδοση της Οικολογικής Κίνησης Καλαμάτας, Καλαμάτα 1999.
3. Βλ. σχετικά στο επίκαιρο βιβλίο των : Α. Λουλούδη, Β. Γεωργιάδου, Ι. Σταυρακάκη: Φύση, Κοινωνία, Επιστήμη στην εποχή των “τρελλών αγελάδων”, Αθήνα 1999, Εκδ. Νεφέλη.
4. Βλ. Κ. Βαΐτσου, Οικονομική Ανάπτυξη, Αθήνα 1990.
5. Πρβλ. Ν Μουζέλης, Μεταμαρξιστικές προοπτικές. Για μια νέα Πολιτική οικονομία και Κοινωνιολογία. Αθήνα 1992. Εκδ. Θεμέλιο, σσ. 126 , 163 κ.ε.

6. Βλ. Μ. Bookchin, Ξαναφτιάχνοντας την κοινωνία, εκδ. Εξάντας, Αθήνα 1993 και Γ. Καραμπελιάς, Στα Μονοπάτια της Ουτοπίας. Για την υπέρβαση του δυτικού παραδείγματος, Αθήνα 1995, εκδ. Νέα Σύνορα.
7. Βλ. σχετικά στο ειδικό αφιέρωμα του περιοδικού “Κοινωνία και φύση”, τ. 2/1993, σ. 11- 126.
8. Βλ. Μ. Σκούρτος, “Αντιλήψεις της φύσης στην οικονομική επιστήμη”, Στα “Αξιολογικά”, τ. 6/1994, σσ.7- 44.
9. Βλ. σχετικά στο συλλογικό τόμο των Gillis M., Perkins D., Roemer M., Snodgrass D., Οικονομική της Ανάπτυξης, εκδ. Δαρδανός, Αθήνα 2000, σσ. 255- 305. 10. Βλ. Α. Χέλλερ, Οι ριζικές ανάγκες, εκδ. “Κομμούνα”/Αντιπαραθέσεις, Αθήνα χ.χ., σσ.17- 44, 63- 92.
11. Βλ. το άρθρο του Chondorkoff D., “Να ορίσουμε ξανά την ανάπτυξη”, στο περιοδικό πολιτικής οικολογίας: “Κοινωνία και Φύση”, τ.7/1993, σσ.117-125.
12. Βλ. Η. Marcuse, One Dimensional Man, Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society, London 1964. J Habermas, Toward a Rational Society, London 1971.
13. W. Leiss, The Domination of Nature, Boston 197
14. Βλ. D. Meadows, D, Meadows, J. Rendres, W. Behrens III., The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome’s Project on the Predicament of Mankind, N.York 1972. και E. Goldsmith, Blueprint on Survival, Boston 1972.
15. G. O. Barney, The Global 2000 Report to the President: Entering the Twenty- First Century, London 1982.
16. Βλ. W. Leiss, The Limits of Satisfaction: On Needs and Commodities, London 1978.
17. Βλ. περισσότερα, Ευθ. Παπαδημητρίου, Για μια νέα Φιλοσοφία της φύσης. Η πρόκληση της Οικολογίας και οι απαντήσεις της φιλοσοφίας, Αθήνα 1999, Εκδ. Gutenberg.
18. Ο.π. σημ. 9.
19. Πρβλ. Κ. Σημίτης, Ανάπτυξη και Εκσυγχρονισμός της Ελληνικής Κοινωνίας, Εκδ. Γνώση, Αθήνα 1989 20. Βλ. το άρθρο του Δ. Ρόκου, στο περιοδικό “Ουτοπία”, τ. 41/2000, σελ.121-136.

Βιβλιογραφία

- Adams, W.M.*, Green Development: Environment and Sustainability in the Third World, London 1990.
- Brown Lester*, A sustainable society, New York 1981.
- Schumacher E. F.*, Small is Beautiful, New York 1973.
- Benton T.*,” Marxism and Natural Limits: An Ecological Critique and Reconstruction”, New Left Review, 178/1989, 51- 86.
- Doyal I., Gough I.*, A Theory of Human Needs, New York 1991.
- Habermas J.*, Technik und Wissenschaft als Ideologie, Frankfurt a. M. 1968.
- Hirsch G.*, Social Limits to Growth, London 1976.
- Horkheimer M.*, Zur Kritik der instrumentellen Vernunft, in: Kritische Theorie Bd. I, Frankfurt a. M. 1968.
- Jonas H.*, Das Prinzip Verantwortung. Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation, Frankfurt a. M. 1979.
- Parsons Howard.*, Marx and Engels on Ecology, Westpoint, Connecticut 1977.
- World Comission on Environment and Development (The Brundtland Comission)*. Our Common Future. New York 1987.
- Nutinger H. G.*, Ökonomie in ökologischer Perspektive, Frankfurt a. M., 1991.
- Pearce D. W./Markandya A./Barbier E. B.*, Sustainable Development, London 1990.
- Bendixen P.*, Fundamente der Ökonomie. Ökologie und Kultur., Wiesbaden 1991.
- Keekok Lee.*, Social Philosophy and Ecological Scarcity, New York 1989.

Frey R., (Hrsg.) Mit Ökonomie zur Ökologie. Analyse und Lösungen des Umweltproblems aus ökologischer Sicht, Frankfurt a. M. 1993.

